

Duurzame ontwikkeling en sociaal werk, een logisch samengaan?

Katrien Van Poeck

Sociale en culturele ontplooiing, gelijke kansen, participatie, emancipatie, diversiteit en burgerschap zijn geen onbekende begrippen in het sociaal agogisch werk. Deze begrippen zijn elk op zich nauw verbonden met de sociale pijler van duurzame ontwikkeling. Vanuit dit gegeven lijkt het logisch dat er in het sociaal werk aandacht wordt besteed aan duurzame ontwikkeling als referentiekader voor het sociaal handelen. Dit artikel gaat in op de rol die de sector daarbij kan vervullen. Deze blijft allerm minst beperkt tot de sociale aspecten van duurzame ontwikkeling. Integendeel. Het sociaal werk bezit de potentie om de noodzakelijke holistische aanpak van de sociale, ecologische en economische facetten van een maatschappelijk probleem te bevorderen. In de praktijk blijkt deze uitdaging echter veelal niet evident.

Duurzame ontwikkeling

In 1987 wordt met 'Our Common Future', beter gekend als het Brundtlandrapport, de term duurzame ontwikkeling gelanceerd. Het begrip wordt erin gedefinieerd als een "ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generatie zonder de mogelijkheid van de toekomstige generaties in het gedrang te brengen om in hun eigen behoeften te voorzien"¹. Vijf jaar later vindt in Rio de Janeiro de United Nations Conference on Environment and Development (UNCED) plaats. Deze 'Earth Summit' mondde uit in de 'Verklaring van Rio' waarin de algemene beginselen van duurzame ontwikkeling worden beschreven. Die principes krijgen concreet gestalte in een mondiaal actieplan: 'Agenda 21'.

In het concept duurzame ontwikkeling zitten twee dimensies vervat². De ruimtelijke dimensie maakt duidelijk dat duurzame ontwikkeling gaat over het verspreiden van welvaart en welzijn naar steeds meer delen van de wereld. Er is aandacht voor de behoeften van alle mensen, zowel hier als elders. De tijdsdimensie toont aan dat duurzame ontwikkeling gaat over de toekomst, over het behouden van welvaart en welzijn voor de generaties na ons. Het gaat om de behoeften van mensen nu én later.

Een cruciaal kenmerk van duurzame ontwikkeling is de sterke verwevenheid van sociale, economische en milieuaspecten. We kunnen de onlosmakelijke samenhang van 'people', 'planet' en 'prosperity' illustreren aan de hand van de problematiek van klimaatverandering. Enerzijds is er het ecologische aspect: de opwarming van de aarde is één van de belangrijkste milieuproblemen waarmee we tegenwoordig worden geconfronteerd. Men kan het probleem echter ook economisch benaderen. De oplossingen die noodzakelijk zijn om de klimaatverandering een halt toe te roepen, hebben op korte termijn nadelige effecten op een aantal economische sectoren zoals de transport- en energiesector, de auto-industrie, de luchtvaart, enz. Anderzijds kan het klimaat ook onze economie onderuit halen. Recente studies tonen aan dat de kosten die de gevolgen van klimaatverandering met zich mee brengen, niet te overzien zijn³. Ten slotte is er nog een belangrijk sociaal aspect aan dit probleem. Terwijl het de geïndustrialiseerde landen in het Noorden zijn die veruit het meeste hebben bijgedragen aan de opwarming van onze planeet, ondervinden vooral de armen in het Zuiden er de gevolgen van. Zij beschikken bovendien over minder mogelijkheden om zich daartegen te beschermen of zich eraan aan te passen.

Het streven naar een duurzame samenleving krijgt steeds meer aandacht. Dit veronderstelt een proces van maatschappelijke verandering, dat de attitude, het gedrag en de praktijken van beleidsmakers, bedrijfsleven en consumenten wil wijzigen. Een meer duurzame samenleving kan maar bereikt worden door een sociaal leerproces. De wegen naar onduurzaamheid zijn meestal goed gekend, deze naar duurzame ontwikkeling heel wat minder. Oplossingen die op het eerste gezicht interessant lijken, blijken achteraf soms grote risico's in te houden voor de huidige en de toekomstige generaties. Duurzame ontwikkeling veronderstelt daarom per definitie een continu leerproces⁴. Precies hier komt ook het sociaal werk in beeld.

People, planet en prosperity: klimaat- en energiebeleid als case

Wanneer het sociaal werk wil bijdragen aan een meer duurzame ontwikkeling, volstaat het niet zich uitsluitend te richten op de sociale aspecten van een maatschappelijk probleem. Ecologische en economische elementen moeten evenzeer in rekening worden gebracht. De dwarsverbanden die bestaan tussen deze verschillende pijlers vormen immers de essentie van het concept duurzame ontwikkeling.

Dat het sociaal werk hierin wel degelijk een rol te vervullen heeft, wordt bijvoorbeeld duidelijk in tal van initiatieven in de rand van het klimaat- en energiebeleid. Steeds vaker blijkt dat maatschappelijk assistenten, opbouwwerkers of sociaal agogen betrokken worden bij allerlei acties en projecten voor rationeel energiegebruik. In wat volgt, wordt de verhouding tussen sociaal werk en duurzame ontwikkeling belicht met de focus op dit klimaat- en energievraagstuk. Deze problematiek is immers zeer actueel en er zijn verschillende concrete cases voorhanden waarbij sociaal werkers mee ingeschakeld worden voor energieprojecten.⁵

Er is een duidelijk verband tussen klimaatverandering en (kans)armoede. Deze link komt zowel tot uiting in de manier waarop de gevolgen van de problematiek zich laten voelen als in de pogingen om er een oplossing voor te vinden.

De gevolgen van klimaatverandering zullen zich het eerste en het ergste manifesteren in de zogenaamde 'ontwikkelingslanden'. Dit is ook één van de centrale boodschappen in het recent verschenen rapport van het VN-klimaatpanel: niemand ontsnapt aan de gevolgen van de globale opwarming, maar zij die al in nood verkeren (namelijk de arme landen in het Zuiden), zullen het eerst en het hardst worden getroffen. Het gaat dan bijvoorbeeld over zwart Afrika of de Aziatische megadelta's. Dit is bijzonder onrechtvaardig. De landen die gedurende de laatste 200 jaar voor de grootste uitstoot van broeikasgassen hebben gezorgd, zijn immers niet deze waar vandaag en morgen de slachtoffers vallen.⁶ Ter illustratie: Tsjaad heeft een jaarlijkse elektriciteitsconsumptie van bijna 9 kilowattuur per inwoner en de Democratische Republiek Congo 10,5 KWh, tegenover 7.940 KWh per Belgische inwoner en 12.900 KWh in Luxemburg.⁷ De meest getroffen regio's zijn bijzonder kwetsbaar omdat een groter deel van hun economie bestaat uit klimaatgevoelige sectoren en omdat hun aanpassingsvermogen laag is door gebrek aan menselijke en financiële middelen en natuurlijke rijkdommen evenals door hun beperkte institutionele en technologische mogelijkheden.⁸

Wat betreft het werken aan oplossingen, moeten we vaststellen dat zij die wellicht het meeste baat zouden hebben bij energiebesparende maatregelen al te vaak uit de boot vallen. Zij worden door heel wat beleidsinitiatieven niet of onvoldoende bereikt. Natuur- en milieuverenigingen stellen vast dat ze met hun werking vooral hoger opgeleiden bereiken, premies voor energiebesparende ingrepen spijzen voornamelijk het budget van de relatief goed verdienende middenklasse, mensen met een klein inkomen hebben weinig aan de fiscale aftrek om dergelijke ingrepen te stimuleren, enz. Dit illustreert hoe ook het klimaat- en energiebeleid onderhevig is aan wat men het 'Mattheüseffect' noemt: het feit dat in de samenleving bepaalde mechanismen werkzaam zijn die ervoor zorgen dat de voordelen van het sociaal beleid verhoudingsgewijs en tendentieel méér toevloeien aan de hogere sociale lagen dan aan de lagere.⁹ Ook de overheid en milieuoorganisaties stellen dit vast en nemen de meest uiteenlopende initiatieven om kwetsbare doelgroepen beter te bereiken.

Een aantal voorbeelden uit de praktijk

De problematiek van klimaatverandering is tegenwoordig niet meer uit de actualiteit te bannen. Energiebesparing is – mede door de stijgende energieprijzen – een actueel thema, zowel in de media, aan de toeg als op de politieke agenda. Het is dus niet te verwonderen dat ook het sociaal werk op dit terrein alsmat actiever wordt. In wat volgt, worden enkele concrete voorbeelden beschreven van energieprojecten in (samenwerking met) de sociale sector.

Een eerste case is het project 'Energiesnoeiers', een initiatief van minister van Mobiliteit, Sociale Economie en Gelijke Kansen Kathleen Van Brempt¹⁰. Zij trekt voor dit project 1,3 miljoen euro uit om 120 jobs te creëren in de energierenovatie. Om tegelijkertijd in te spelen op de tewerkstellingsproblematiek van kansengroepen, gaan deze jobs naar 20 begeleiders en 100 laaggeschoolden, langdurig werklozen, enz. De

energiesnoeiers zullen aan huis gaan bij financieel zwakke gezinnen en er de energiesituatie van de woning kort doorlichten.¹¹ Daarna geven ze de bewoners energietips en zullen ze ook onmiddellijk vier energiebesparende ingrepen uitvoeren: spaarlampen indraaien, een spaardoucheknop plaatsen, radiatorfolie en buisisolatie aanbrengen. De minister wil met deze Energiesnoeiers een vicieuze cirkel bij kansarme gezinnen doorbreken: "Die gezinnen wonen in slecht geïsoleerde huizen en betalen dus een hoge energiefactuur. Vaak hebben ze niet de middelen om energiebesparende maatregelen te nemen"¹² Door het energieverbruik terug te dringen, dalen hun leefkosten terwijl het wooncomfort stijgt. Daarnaast worden ook jobs gecreëerd in de sociale economie en wint het milieu erbij.

In het vorige nummer van Socia-cahier schreef Valentine De Lannoy een kritische evaluatie van "Minder verbruiken = minder betalen", een project over rationeel energiegebruik in sociale woningen¹³. Met de geselecteerde deelnemers uit drie huisvestingsmaatschappijen werd geprobeerd om hun verbruik terug te dringen en dus de factuur voor water, gas en elektriciteit te verminderen. Concreet vond er een energieaudit plaats bij de deelnemers thuis en werd er per sociale huisvestingsmaatschappij een vormingssessie georganiseerd. Naast de bewoners, wilde men ook de sociale huisvestingsmaatschappijen sensibiliseren om op die manier te streven naar structurele maatregelen die de woningen energiezuiniger maken.

Samenlevingsopbouw Gent startte in 2001 in de Dampoortwijk met het project 'Duurzaam Huis'. Dit is een ontmoetingsplaats rond energie, afval en huisvesting waar bewoners gratis terecht kunnen voor uitwisseling, informatie, demonstratie en om bij te leren. Men wil samen met hen naar oplossingen zoeken, er van uit gaande dat, mits kleine inspanningen, iedereen een groter wooncomfort kan bereiken en de vaste kosten serieus kan drukken. Er worden spaarlampenbeurzen georganiseerd, er is een klussenploeg voor kleine energiebesparende ingrepen, er werd deelgenomen aan het project 'energiewijken', enz. Momenteel loopt, in samenwerking met de Stad Gent, het proefproject 'Bouwblokrenovatie in de Dampoortwijk'. De doelstelling daarvan luidt als volgt: "Binnen een tijdsspanne van 3 jaar wordt minimaal 33% van een afgebakend bouwblok van 218 woningen in de Dampoortwijk waar het project Duurzaam Huis loopt, op maat van de bewoners en het bouwblok en op een duurzame wijze gerenoveerd."¹⁴ In een eerste fase voerde de woonspecialist van de Stad Gent een uitgebreide reeks woningnazichten uit. Hij had hierbij aandacht voor veiligheid, gezondheid, basiscomfort, duurzaamheid, energiebesparing en de noden van de bewoners. De resultaten van de woningnazichten werden teruggekoppeld naar de eigenaars en/of bewoners aan de hand van collectieve infomomenten en individuele verslagen. Eigenaars waarvan de woning belangrijke gebreken vertoonde, werden aangemoedigd om aan het project deel te nemen. Bij huurwoningen waarvan de eigenaar niet bereid was om gevaarlijke of ongezonde situaties aan te pakken, hield men de Vlaamse Wooncode (met mogelijkheid tot onbewoonbaarverklaring) als stok achter de deur. Wie meedoet, kan rekenen op een forse financiële tegemoetkoming, technisch advies, opvolging van de werken en administratieve ondersteuning bij o.m. het aanvragen van leningen en premies. Volgende aandachtspunten staan centraal in de aanpak:

- Op maat van de bewoners: vertrekkende van een woningnazicht, geënt op woonbehoeften, betaalbaar, behouden van een minimale woonfunctie of de mogelijkheid tot tijdelijke herhuisvesting in de buurt.
- Op maat van het bouwblok: vertrekkende van een bevraging van het bouwblok, behoud van de huidige bewoners, behoud van de structuur en functie van het bouwblok, vergroten van de woonkwaliteit in het bouwblok.
- Op duurzame wijze: een renovatieplan op maat (toekomstgericht), een collectieve en participatieve werkwijze, wooncomfort vergroten, energieverbruik doen dalen, de huurprijs betaalbaar en langdurig vastleggen, geen sociale verdringing, gebruik van duurzame materialen.

In 2005 voerde Welzijnszorg campagne onder het motto 'Huishouden vraagt energie'. Het uitgangspunt daarbij luidt als volgt: "Bewust omgaan met energie is een keuze. Voor mensen in armoede is het wel geen eenvoudige keuze. Milieumaatregelen zijn vaak afgestemd op middenklassenhuishoudens: isolatietips zijn nuttig voor mensen die eigenaar zijn, energiezuinige toestellen zijn de duurste huishoudtoestellen,... Toch zorgt zuinig omspringen met energie voor een lagere factuur. Kansarme groepen geven vandaag vaak ongewild te veel geld uit."¹⁵ Voor Welzijnszorg heeft elk gezin recht op een energiezuinige en betaalbare woning. De organisatie eist daarom dat er meer betaalbare en energiezuinige sociale woningen komen en dat private verhuurders geleidelijk aan verplicht worden een bewijs van kwaliteit mét energiecertificaat voor te leggen.

Vier projecten, vier invalshoeken

Vanuit de vaststelling dat kwetsbare doelgroepen vaak uit de boot vallen bij stimulansen voor energiebesparing, worden – onder meer door het sociaal werk – tal van initiatieven genomen om de voordelen van rationeel energiegebruik ook voor hen toegankelijk te maken. De hiervoor geschetste projecten maken duidelijk dat men hierbij kan vertrekken vanuit zeer verschillende invalshoeken.

Deze uiteenlopende visies kunnen worden gekaderd in het analyseschema dat Jan Vranken ontwikkelde voor de verschillende verklaringsmodellen voor armoede.¹⁶ Bij uitbreiding kan dit model immers gehanteerd worden voor andere maatschappelijke problemen en de diverse oorzaken die naar voor worden geschoven ter verklaring ervan.

- Een eerste verklaringsmodel legt de verantwoordelijkheid voor een sociaal probleem bij de probleemdragers zelf. Dit noemt men het 'individueel schuldmodel'. Armen bijvoorbeeld zijn in die redenering arm omdat ze dom zijn, niet willen werken, teveel drinken, enz. Mensen in probleemsituaties worden geculpabiliseerd omdat ze door hun 'onaangepaste' of 'afwijkende' gedrag niet voldoen aan de normen van de samenleving.
- Het 'individueel ongevalmodel' legt de oorzaak van een probleem bij een onmogelijkheid om zich aan te passen aan de maatschappelijke verwachtingen. Armoede kan in deze visie een gevolg zijn van ziekte, van een ontoereikende opvoeding, van persoonlijke tegenslagen, enz. Probleemdragers worden beschouwd als 'achtergebleven', buiten hun wil om.
- Met het 'maatschappelijk ongevalmodel' komt voor het eerst de verantwoordelijkheid van de samenleving, naast die van het individu, in beeld. Een maatschappelijk probleem wordt in dit model gezien als een gevolg van plotse en niet te voorziene veranderingen in de maatschappij en van inadequaat sociaal beleid. Armoede is dan bijvoorbeeld het gevolg van de economische conjunctuur. Mensen in probleemsituaties worden gezien als maatschappelijk 'achtergesteld'.
- Het 'maatschappelijk schuldmodel', ten slotte, legt de verantwoordelijkheid voor een sociaal probleem bij de manier waarop onze samenleving georganiseerd is, bij de maatschappelijke structuren zelf. Mensen in probleemsituaties worden hier beschouwd als maatschappelijk 'gemarginaliseerd'. Armoede wordt dan gezien als een gevolg van de manier waarop onze arbeidsmarkt, ons onderwijs, enz. georganiseerd is. De mogelijkheid om een menswaardig bestaan te leiden wordt in deze opvatting beschouwd als een gedeelde verantwoordelijkheid tussen het individu en de samenleving.

De positionering van concrete cases binnen dit analysekader kan niet worden beschouwd als een eenduidige of absolute plaatsbepaling. Zuiver individuele verklaringsmodellen komen in hedendaagse analyses van maatschappelijke problemen bijvoorbeeld zeer zelden voor. Bijna altijd wordt ook de maatschappelijke verantwoordelijkheid mee in beeld gebracht. Dit neemt niet weg dat het hiervoor beschreven schema heel bruikbaar is als analytisch kader voor concrete projecten. In de volgende paragrafen worden de vier praktijkvoorbeelden in verband met energiebesparing gesitueerd in het analyseschema. Het risico om daarbij bepaalde nuances uit het oog te verliezen, wordt gecompenseerd door de voordelen van deze verklaringsmodellen. Door een aantal factoren scherp te stellen, kunnen ze immers helpen om een beter zicht te krijgen op – bedoelde en onbedoelde, gewilde en ongewilde – effecten van ons agogisch handelen.

Het project 'Energiesnoeiers' bevat heel wat elementen die wijzen op een benadering vanuit een individueel ongevalmodel. Men gaat er van uit dat kansarme gezinnen niet de mogelijkheden hebben om energiebesparende maatregelen te nemen en wil hen daarin helpen. Daarbij richt men zich uitdrukkelijk tot de individuele probleemdragers: de energiesituatie van hun woningen wordt onderzocht, ze krijgen tips om hun gedrag aan te passen en er worden een aantal heel beperkte energiebesparende ingrepen uitgevoerd. Structureel verandert er echter zo goed als niets: niet aan hun huisvestingssituatie, niet aan hun financiële draagkracht, enz. Om op dit vlak een fundamentele vooruitgang te boeken, is er immers meer nodig dan een spaarlamp en een tochtstrip. De noodzakelijke, ingrijpende energiebesparingsmaatregelen zijn voor deze doelgroep echter meestal niet haalbaar. En het project 'Energiesnoeiers' lijkt niet in staan (noch van plan) te zijn om hieraan tegemoet te komen.

'Minder verbruiken = minder betalen' vertrekt van een zeer gelijkaardige aanpak. Ook hier wordt de doelgroep individualiserend benaderd met een energie-audit, besparingstips en een vorming. De intentie is in dit project aanwezig om ook de sociale huisvestingsmaatschappijen te wijzen op hun verantwoordelijkheid. Het is de bedoeling hen ertoe aan te zetten om hun gebouwen door te lichten en de noodzakelijke ingrepen uit te voeren om ze energiezuiniger te maken. Uit de evaluatie van het eerste projectjaar blijkt echter dat deze doelstelling allerm minst gerealiseerd werd.¹⁷ Het effect hiervan is dat, eens te meer, de verantwoordelijkheid voor (het oplossen van) een maatschappelijk probleem gelegd wordt bij de individuele probleemdagers. Zij worden aangespoord om hun gedrag te veranderen, een vorming bij te wonen, een spaardouchekop te installeren, enz. Daar staat echter voorsnog geen enkele garantie tegenover dat hun woning ook structureel energiezuiniger wordt.

Het project 'Bouwblokrenovatie in de Dampoortwijk' vertrekt eerder van een maatschappelijk ongevalmodel. Heel wat energieprojecten voor kwetsbare groepen sturen aan op gedragsverandering. Het project bouwblokrenovatie wil duidelijk een stap verder zetten: de huisvestingssituatie in het bouwblok wordt expliciet erkend als maatschappelijk probleem en het hele project is daarom eerder gericht op het aanpakken van de woningen dan van de mensen die erin leven, los van die woonomstandigheden. Het discours over duurzaamheid dat door het Duurzaam Huis wordt gehanteerd, is er een met veel oog voor de context waarin hun doelgroep zich situeert. Dit uit zich in een consequente bekommernis om het concept te onttrekken aan het monopolie van de middenklasse. Ook – en vooral – kwetsbare groepen moeten baat hebben bij duurzame ontwikkeling. Het project bouwblokrenovatie is daarom gericht op de drempels die dit in de praktijk meer dan eens verhinderen. In plaats van op het individuele handelen ligt de focus van dit project meer op de structuren van onze samenleving. Deze 'structuren van onze samenleving' vormen echter een gelaagd geheel, afhankelijk van het niveau waarop men die structuren situeert. Het is in deze gelaagdheid dat de belangrijkste kritiek op het project moet worden gesitueerd. Deze is afkomstig van de Groen!-fractie in de Gentse gemeenteraad. Groen! pleit voor een grootschalige stadsvernieuwing in plaats van kleine projecten zoals de bouwblokrenovatie. Volgens Groen! getuigt dit project van de onmacht om de huisvestingsproblematiek structureel aan te pakken en verandert er in wezen dan ook niets aan de positie van mensen die in slechte woonomstandigheden leven. Sterker nog, dit project zou de druk wegnemen om dat wel te doen en de structuren van de samenleving worden op die manier ongemoeid gelaten. Hun kritiek op het project kan worden gelezen als een aanklacht tegen het globale huisvestingsbeleid, of ruimer, tegen de ongelijke maatschappelijke verhoudingen in onze samenleving. De organiserende partners stellen hier echter een waarschuwing tegenover voor de mogelijke negatieve gevolgen van stadsvernieuwing. Zij wijzen, naast de zware economische en financiële implicaties, vooral op het gegeven dat dergelijke projecten een bepaalde invulling van degelijk wonen als standaard vooropstellen. Het planmatig realiseren van deze consensus gaat volgens hen voorbij aan de bestaande diversiteit van opvattingen over een behoorlijke huisvesting.¹⁸

De campagne 'Huishouden vraagt energie' vertrekt het meest van een maatschappelijk schuldmodel. Welzijnszorg vertrekt expliciet van het recht op een betaalbare én energiezuinige woning voor iedereen en eist een aantal fundamentele ingrepen in de structuren van onze samenleving, met name in de huisvestingsmarkt. Een dergelijke rechtenbenadering impliceert een structurele aanpak van een maatschappelijk probleem. Wolfgang Sachs omschrijft het als volgt: "Anyone who speaks of rights asserts that certain institutions and authorities have an obligation to give an account of themselves; the language of rights strengthens the power of the marginalized. [...] If we bear in mind that lack of rights is the result of persistent differences in power, then it becomes clear that more rights can be achieved only through changes (cautious or sweeping) in the power structure. Since everything depends on progress in closing the power scissors, we might speak here of a dual strategy: to increase the room for manoeuvre available to the poor, and to limit the power of the well-to-do."¹⁹

Het is wellicht geen toeval dat precies een campagne, en geen concreet project, er de meest structurele benadering op na houdt. Welzijnszorg eist van de politieke verantwoordelijken meer betaalbare en energiezuinige woningen. De overige drie projecten proberen – op kleinere schaal – zelf op het terrein een aantal zaken te realiseren voor een concrete doelgroep en worden daarbij onvermijdelijk geconfronteerd met verschillende knelpunten, beperkingen en pragmatische overwegingen. Dit toont aan dat een structurele aanpak in de praktijk niet altijd evident is, maar daarom als streefdoel niet minder noodzakelijk.

Principes voor duurzame ontwikkeling

De hiervoor geschetste bedenkingen kunnen ook worden gekaderd in enkele principes voor duurzame ontwikkeling die in de Verklaring van Rio worden geformuleerd.

Beginsel 10 van deze Verklaring stelt – terecht – dat duurzaamheidsvraagstukken best worden aangepakt met participatie van alle betrokken burgers. Het gevaar bestaat echter dat dit principe vertaald wordt in een disciplinerend discours, in een individualiserende aanpak van de problematiek. Klimaatverandering wordt op die manier vooral benaderd als een kwestie van persoonlijke verantwoordelijkheid, waarbij iedereen geacht wordt zijn/haar bijdrage te leveren aan het realiseren van oplossingen ervoor. Een eenzijdige gerichtheid op het responsabiliseren van de beoogde doelgroep gaat echter voorbij aan de feitelijke, zeer gedifferentieerde maatschappelijke context waarin individuen hun leven vorm (moeten) geven. De sociale netwerken en omstandigheden waarin mensen zich bewegen, bepalen immers in belangrijke mate mee hun mogelijkheden om aan maatschappelijke verwachtingen te voldoen.²⁰

Het 7de beginsel van de Rio-Verklaring stelt dat staten een gedeelde maar gedifferentieerde verantwoordelijkheid hebben voor duurzame ontwikkeling. Niet elk land draagt evenredig bij tot de mondiale problematiek en de impact ervan is bovendien ongelijk verdeeld. Die verschillende verantwoordelijkheid manifesteert zich op macroniveau (tussen staten), maar speelt ook op micro- en mesoniveau (binnen staten, tussen individuen en maatschappelijke groepen). Het mag duidelijk zijn dat men vanuit een dergelijke invalshoek op een heel andere manier zal proberen om kwetsbare groepen bij het energie- en klimaatbeleid te betrekken. Bij het werken aan oplossingen voor klimaatverandering zal vanuit die optiek veel meer rekening worden gehouden met de concrete levensomstandigheden van de doelgroep. In plaats van dé oplossing aan iedereen op dezelfde manier voor te schotelen en op te dringen, gaat men dan na wat in elke specifieke situatie de mogelijkheden zijn voor een duurzame én menswaardige levensstijl. Wie energie verslindt, zal uiteraard moeten besparen. Voor iemand met een zeer zuinig verbruik maar slechte woonomstandigheden daarentegen, is het misschien duurzamer en menswaardiger wanneer na enkele verantwoorde ingrepen het energieverbruik wat stijgt. Duurzame ontwikkeling betekent dan streven naar gelijke mogelijkheden voor het gebruik van de beperkte 'sinks' en 'sources' die onze planeet te bieden heeft. "Who has the advantages and who the disadvantages in the use of nature? This is the key question for research and policy in the field of environmental justice".²¹

Een uitdaging voor het sociaal werk

In het streven naar deze gelijke mogelijkheden heeft het sociaal werk m.i. een belangrijke rol te vervullen. Valentine De Lannoy toetst in haar artikel het project 'Minder verbruiken = minder betalen' aan het Referentiekader Opbouwwerk. Het doel van het opbouwwerk wordt daarin omschreven als "het realiseren en toegankelijk maken van de grondrechten voor de groepen met minder behartigde belangen". Om deze doelstelling waar te maken, worden twee kernopdrachten naar voor geschoven. Vanuit haar politieke kernopdracht streeft het opbouwwerk naar beleidsmatige correcties. Men gaat op zoek naar structurele oplossingen die grondrechten voor de doelgroep toegankelijk maken. Daarnaast heeft het opbouwwerk ook een agogische kernopdracht die eerder focust op de doelgroep zelf. Men streeft daarbij naar het bevorderen van maatschappelijke participatie en beleidsparticipatie. Het complementair werken aan beide kernopdrachten is essentieel om structureel bij te dragen aan een wezenlijk verschil.

De evaluatie van het project 'Minder verbruiken = minder betalen' leert dat het beleidsaspect, de politieke kernopdracht te weinig aan bod kwam. "Als we willen dat de doelgroep een blijvend voordeel ondervindt van dit project, dan is dat vooral een zaak van de huisvestingsmaatschappijen", luidt dan ook een terechte conclusie. Deze bedenking staat echter niet op zich. Doorheen de jaren is het opbouwwerk sterk geëvolueerd.²² Daar waar praktijk en theorievorming aanvankelijk erg nauw aansloten bij het naoorlogse vooruitgangsideaal, sloeg de samenlevingsopbouw naderhand – vanaf het einde van de jaren zestig en in de jaren zeventig – een maatschappijkritischere toon aan. Tegenwoordig wordt veeleer de klemtoon gelegd op het bereiken van tastbare resultaten in de vorm van concrete oplossingen voor collectieve lokale problemen. Ook het project 'Bouwblokrenovatie in de Dampoortwijk' illustreert deze tendens naar een meer

pragmatische invulling. Ook de samenlevingsopbouw lijkt zich dus niet te kunnen onttrekken aan de opkomst van de postpolitiek.²³ Net als andere terreinen van het maatschappelijke leven, wordt ook het opbouwwerk – en bij uitbreiding het brede sociaal werk – beïnvloed door de dominantie van het neo-liberale discours.

De mate waarin dit sociaal werk in staat is een bijdrage te leveren aan een meer duurzame ontwikkeling, hangt samen met de cruciale vraag in hoeverre men erin slaagt bij te dragen “aan een proces van ‘re-politisering’, waarin sociale politiek weer voorwerp wordt van (conflicterende) vertogen over de (on)rechtvaardigheid van de bestaande maatschappelijke orde”.²⁴ Deze reflectie over rechtvaardigheid raakt het concept duurzame ontwikkeling in de kern. In essentie gaat dit immers over een streven naar (intergenerationele én intragenerationele) rechtvaardigheid en solidariteit, over het verbreden van het alomtegenwoordige ‘hier-en-nu-perspectief’ naar een ‘ginds-en-later-perspectief’.²⁵ Werken aan duurzame ontwikkeling behoort dan ook per definitie tot de kerntaken van het sociaal werk.

Educatie voor Duurzame Ontwikkeling

De periode 2005-2014 werd door de Verenigde Naties uitgeroepen tot Decennium van Educatie voor Duurzame Ontwikkeling (EDO). Ter uitvoering en concretisering hiervan stelde UNESCO een internationaal implementatieschema op. Daarnaast stelde de UNECE (United Nations Economic Commission for Europe) een Regionale Strategie voor EDO voor (Vilnius-strategie) die in maart 2005 werd aangenomen door de ministers van Onderwijs en Leefmilieu van de UNECE-lidstaten. Deze strategie wil de lidstaten aanmoedigen om EDO te ontwikkelen en op te nemen in hun formele onderwijssystemen, in alle relevante vakken en in niet-formele en informele leercontexten.

Ook hier is een rol weggelegd voor het sociaal werk. Enerzijds is de sector, vooral dan het sociaal-cultureel werk, een belangrijke actor in het niet-formele en informele leren voor duurzame ontwikkeling. Anderzijds dragen ook de opleidingen sociaal werk een verantwoordelijkheid. Het hoger onderwijs wordt door de UNECE immers naar voor geschoven als een belangrijke doelgroep voor EDO. Studenten kunnen er vaardigheden en attitudes verwerven die noodzakelijk zijn om in hun latere beroepsleven die keuzes te maken die een duurzame ontwikkeling bevorderen. Zoals mocht blijken uit wat vooraf ging, zijn (toekomstige) sociaal werkers hiervoor bij uitstek goed geplaatst.

Het feit dat hier en daar initiatieven worden genomen om EDO binnen de opleidingen sociaal werk te implementeren, is daarom een goede zaak. De EHSAL bijvoorbeeld integreerde een aantal competenties in verband met duurzame ontwikkeling in de doelstellingen van (onder meer) de opleidingen sociaal-agogisch werk. Binnen de masteropleiding sociaal werk aan de Associatie Universiteit Gent kunnen de studenten opteren voor een keuzemajor ‘Sociaal Werk en Duurzame Ontwikkeling’. Dit verdient zeker navolging. Het zou de sector én de samenleving immers ten goede komen mocht elke sociaal werker doorheen zijn of haar opleiding vertrouwd raken met de principes en denkkaders van duurzame ontwikkeling. Dit bevordert niet enkel een meer holistische analyse en aanpak van maatschappelijke problemen maar kan bovendien bijdragen aan een proces van ‘re-politisering’ van het sociaal werk. Educatie voor Duurzame Ontwikkeling rust studenten uit met competenties om de structuren van onze samenleving kritisch in vraag te stellen en te toetsen aan criteria zoals inter- en intragenerationele rechtvaardigheid.

Noten

1 WORLD COMMISSION ON ENVIRONMENT AND DEVELOPMENT (). *Our Common Future*. Oxford, Oxford University Press, 1989, blz.8

2 Vrij naar: ROORDA, N. *Basisboek duurzame ontwikkeling*. Wolters-Noordhoff, 2006, 246 blz.

3 Zie bijvoorbeeld: STERN, N. *The Economics of Climate Change*. Cabinet Office – HM Treasury, 2007, 712 blz.

- 4 Vrij naar: SLEURS, W. *Educatie voor Duurzame Ontwikkeling: leren met het oog op een betere wereld, hier en elders, vandaag en morgen. Impuls*, 37 (2), 2006, blz. 90-102.
- 5 Binnen de ruimere discussie over de positie van het sociaal werk in het streven naar duurzame ontwikkeling, is de keuze voor het klimaat- en energiebeleid exemplarisch. Een gelijkaardige analyse kan volgen uit een gevalstudie in verband met andere thema's, zoals mobiliteit, afvalbeleid, water, fair trade, enz.
- 6 Vrij naar: JONES, P.T. *Terra Incognita (X) – special bis. Hoe is het gesteld met onze planeet? Het nieuwe VN-klimaatrapport (Deel II) Oikos*, 41, 2007, blz. 54-62.
- 7 Vrij naar: GORIS, G. *Stemadvies. Mo**, 44, 2007, blz. 3.
- 8 Vrij naar: FRÈRE, J-M. *Duurzame ontwikkeling en consequenties voor armoedebestrijding: uitdagingen voor de 21ste eeuw*. In J. VRANKEN, D. GELDOF, G. VAN MENXEL & J. VAN OUYTSEL (Eds.), *Armoede en sociale uitsluiting, jaarboek 2001*. Leuven/Leusden, Acco, 2001, blz. 373-389.
- 9 Vrij naar: DELEECK, H. *Ongelijkheden in de welvaartsstaat*. Kapellen, De Nederlandse Boekhandel, 1977.
- 10 *De energiesnoeiers komen naar je toe*. Internet, 30 oktober 2007.
(<http://www.kathleenvanbrempt.be/?page=nieuws&cat=2&id=208&nsos=0>)
- 11 *Tegen eind dit jaar 70 energiesnoeiers in Vlaanderen*. Internet, 30 oktober 2007.
(http://www.hln.be/hlns/cache/det/art_630228.html)
- 12 Ibid.
- 13 Vrij naar: DE LANNOY, V. *Minder verbruiken = minder betalen. Kritische evaluatie van een project over rationeel energiegebruik in sociale woningen. Socia-cahier*, nr. 9, april 2007, blz. 59-84.
- 14 Vrij naar: DE REGGE, M. & VAN ELSLANDER, M. *Bouwblokrenovatie bouwblok Duurzaam Huis* [perstekst]. Gent, Stad Gent & RISO Gent, 2004, blz.2.
- 15 Vrij naar: *Huishouden vraagt energie*. Internet, 21 augustus 2006. (www.welzijnszorg.be)
- 16 Vrij naar: BOUVERNE-DE BIE, M. *Sociale agogiek*. Gent, Academia Press, 2004, 259 blz. En: CRÉ, J. *Evolueren we naar een duale maatschappij?*. Internet, 5 november.
(http://www.caleidoscoop.be/inhouden/inhouden10/art10_2_04.html)
- 17 Vrij naar: DE LANNOY, V., op. cit., blz. 59-84.
- 18 Voor een uitgebreide analyse van dit project, zie: VAN POECK, K. *Bouwblokrenovatie: een structurele en dialogale aanpak van duurzaamheid in de Gentse Dampoortwijk?*, niet-gepubliceerde masterproef, Universiteit Gent, 2006, 47 blz.
- 19 SACHS, W. *Environment and Human Rights. Wuppertal Papers*, 2003, blz. 32-33.
- 20 Vrij naar: JANS, M. & WILDEMEERSCH, D. *Natuur- en milieueducatie: van overtuigen naar overleggen*. Brussel, Koning Boudewijn Stichting, 1998.
- 21 SACHS, W., op. cit., blz. 5.
- 22 Vrij naar: DESMET, A. *Werken aan de samenleving: een sociaal-agogische invalshoek*. In H. BAERT, M. BOUVERNE-DE BIE, A. DESMET, M. VAN ELSLANDER, & L. VERBEKE (Eds.). *Handboek samenlevingsopbouw in Vlaanderen*. Brugge, Die Keure, 2003, blz. 3-21.
- 23 Vrij naar: JANSSEN, T. & NOTREDAME, L.. *Samenlevingsopbouw en sociale politiek: ontwikkelingen en visies*. In H. BAERT, M. BOUVERNE-DE BIE, A. DESMET, M. VAN ELSLANDER, & L. VERBEKE (Eds.). *Handboek samenlevingsopbouw in Vlaanderen*. Brugge, Die Keure, 2003, blz. 123-145.
- 24 Ibid blz. 142
- 25 Vrij naar: STRYCKERS, P. *Natuur en milieu in educatie. Over inhouden van natuur- en milieueducatie*. In: *Cursus duurzaam leren voor natuur en milieu*. [niet-gepubliceerde cursus] Blankenberge, Centrum Voor Natuur- en milieueducatie en Arteveldehogeschool, 2003.